

Albánci v Česku

Albánci jsou v Česku jednou z mnoha minorit, mezi nimiž pro běžného Čecha téměř zanikají. Nejsou ničím zvlášť nápadní a sami se většinou snaží žít pokud možno nenápadně. Nebo lépe řečeno, snaží se skrývat své soukromí, které má pro Albánce vysokou hodnotu. Pozornost budí Albánci u nás o to méně, že na rozdíl od mnoha jiných menšinových komunit jsou soustředěni hlavně mimo Prahu. Nebýt válečných událostí na Kosovu, v jižním Srbsku a v Makedonii, snad by větší pozornost nikdy ani nevzbudili. Tak jako o mnoha jiných menšinách by se o nich veřejnost dozvíдалa hlavně prostřednictvím zpráv a fám o trestné činnosti s nimi spojované, v případě Albánců hlavně o ilegálních přechodech hranic směrem do Německa a o prodeji drog. To, že pro mnohé Albánce v Česku není cílem trvalé usazení se zde, ani výdělek, samozřejmě uvnitř komunity nepodporuje snahu navenek se před majoritou pozitivně prezentovat.

Albánská komunita se v Česku etablovala již za bývalého Československa. Jejím centry bylo Brno a český sever – města Teplice, Ústí nad Labem, Děčín, Chomutov či Liberec, a konečně i Praha. Podle autora hrubého odhadu, založeném na interview s aktuálními nebo bývalými příslušníky této komunity, mohla čítat kolem tisíce osob. Ne všichni zde byli usazení dlouhodobě a jen velmi málo trvale – celkový hrubý počet se zřejmě příliš neměnil, lidé se však často střídali. Mezi sebou udržovali poměrně časté styky a měli o sobě navzájem dobrý přehled. Přitažlivost Čech a Moravy (Československa) byla pro Albánce dána především blízkostí tradičních cílových zemí albánských gastarbeiterů z bývalé Jugoslávie, Německa a Rakouska (zvláště Mnichova, Frankfurtu a Vídně), v kombinaci s relativně nízkými cenami. Česká a moravská města byla jakýmsi zázemím malé části gastarbeiterské komunity.

Albánská komunita v Čechách a na Moravě se před rokem 1989 skládala především z osob původem z Kosova, z Makedonie a jižního Srbska, výjimečně z Černé Hory, z vlastní Albánie prakticky vůbec ne. Dotyční pocházeli jak z měst (i regionálních center jako Priština – Kosovo, Tetovo – Makedonie), tak z venkova, včetně zapadlých horských oblastí. Výrazně převažovali muži, a to muži v produktivním věku. Na základě neúplných údajů získaných z interview lze odhadnout, že komunita sestávala především z mladých mužů, nelišila se tedy od průměrného složení albánských komunit v hlavních cílových zemích jugoslávských Albánců. Pobyt s rodinou byl málo častý, typičtější byl pobyt samotných “živitelů”.

Pro okolí byli Albánci často víceméně skryti. Bydleli uzavřeni mezi sebe v dlouhodobě pronajatých hotelových pokojích (případně celých chodbách či patrech), případně bytech nebo rodinných domech.

Pobyt jednotlivých osob byl krátkodobý nebo dlouhodobý; krátkodobý znamenal pouze pobyt při tranzitu přes československé území do třetí země. Dlouhodobý mohl trvat od několika týdnů do několika let. Několikatýdenní pobyt mohl mít podobu jakési “dovolené” – často přestávky v zaměstnání v sousedním Německu nebo jiné zemi, mohl také vyplňovat čekání na zaměstnání, které mezitím v cílové zemi hledal příbuzný nebo krajan. Takové čekání na zaměstnání mohlo být dlouhé i několik měsíců. Pobyt v řádu let již znamenal skutečný dlouhodobý pobyt v Československu. Málokdy byl vyplněn zaměstnáním, dovolit si ho mohlo několik zámožnějších Albánců, které přitahovalo totéž, co ostatní: nízké ceny v porovnání s jejich příjmy, blízkost Německa, eventuálně Rakouska, v severních Čechách také místní prostředí, oceňované jako “kulturní” (zvláště Teplice, také Ústí nad Labem), ale rovněž společenské prostředí sexuálně značně uvolněnější než doma.

Několik Albánců trávilo v Československu měsíce až léta také ve výkonu trestu. Nejčastějším deliktem bylo pašování a nelegální prodej zboží z Polska, Německa apod. Podobných deliktů se dopouštěla řada občanů Jugoslávie – příslušníků jiných národů, zvláště z jugoslávského jihu, Albánci nebyli zvláštní výjimkou. Malá část albánské komunity se věnovala i trestné činnosti. Zvláště v Brně malá část místní albánské komunity vytvořila strukturu organizovaného zločinu (podílející se na pašování a distribuci drog, prostituci a obchodu se ženami). Šlo o prodloužení kriminální sítě ze sousedního Rakouska a Německa. Hlavy této sítě pobývaly v Československu dlouhodobě, osoby zapojené na nižších úrovních se střídaly.

Skutečná emigrace (trvalé přesídlení) byla výjimkou. Týkala se prakticky jen těch Albánců, kteří se oženili s Českou a v Československu (Česku) se trvale usadili. V takových případech zřejmě nedocházelo k přerušení styků s rodištěm. O získání československého občanství Albánci neusilovali, poněvadž až do roku 1990 bylo jugoslávské občanství především vzhledem k možnostem cestovat – včetně cestování do Jugoslávie – vnímáno logicky jako mnohem výhodnější. Skutečná emigrace jugoslávských Albánců mířila především do Švýcarska a do (západního) Německa.

Poměrně velká změna nastala záhy po pádu železné opony. Během rozpadu Jugoslávie se pro jugoslávské Albánce značně ztížily možnosti cestování do tradičních cílových zemí, především do Německa. Bezvízový styk mezi Československem a později Českou republikou na jedné straně a SR Jugoslávií¹ a Makedonií na druhé, spolu s existencí organizované komunity, učinil ze severních Čech, případně jižní Moravy, lákavé východisko k ilegálnímu překračování hranic. Zdá se, že se v této době albánská komunita geograficky poněkud více rozprostřela, například do Varnsdorfu.

¹ Přesněji řečeno, víza nebyla vyžadována pro držitele jugoslávských pasů. Svazová republika Jugoslávie (tvořená pouze Srbskem, včetně Kosova, a Černou Horou) byla Českou republikou oficiálně uznána až po skončení válek v Bosně a Hercegovině a v Chorvatsku, avšak během tohoto přechodného období se mlčky uznávala kontinuita bývalé a existující Jugoslávie (pozn. aut.).

Změnila se zřejmě i převládající podoba ubytování. Ubytování v hotelích nezmizelo, ale bylo zatlačeno do pozadí novými možnostmi soukromého ubytování. Albánci často preferovali co největší soukromí. Takové poskytovaly zvláště rodinné domy v klidnějších, od center měst odlehlejších čtvrtích, které si skupiny Albánců pronajímaly celé a dlouhodobě. Stále častěji se také objevují rodiny a individuální ubytování. Česko přestalo pro Albánce být výhradně tranzitní zastávkou, určitý počet využívá živnostenského oprávnění k podnikání, často v pohostinství (provozují například pizzerie, nebo jsou v pizzeriích zaměstnání jako kuchaři a pekaři). Význam území ČR jako tranzitního území však nezmizel, naopak se zvýšil.

Vzhledem ke sjednocení Německa získala severočeská hranice, kde města na české straně leží velmi blízko od hranice, nový význam. V situaci, kdy německé (stejně jako švýcarské, rakouské a švédské) úřady nejen omezovaly udělování azylu z politických důvodů kosovským Albáncům, ale bylo stále obtížnější získat vízum do těchto cílových zemí, začala řada Albánců dávat přednost ilegálnímu překročení česko-německé, případně česko-rakouské hranice. Získání českého víza bylo do vypuknutí konfliktu na Kosovu obvykle podstatně snazší. S Makedonií platil až do roku 1998 bezvízový styk. Trasa cesty vedla prakticky bez výjimek z Kosova/Srbska přes Maďarsko, které se SR Jugoslávií udržovalo bezvízový styk, odtud na Slovensko a do Česka. Tutéž trasu používali jak kosovští a jihosrbští, tak makedonští Albánci, kteří na trase dlouho nepotřebovali víza.

Význam česko-německé hranice vzrůstal během 90. let zvláště pro Albánce z Makedonie, kteří měli na získání německého víza (a víz dalších západních států) nižší šance. Zatímco umožnění pobytu na Západě kosovským Albáncům mělo sloužit k tlumení národnostního napětí na Kosovu (a udělování azylu bylo náhražkou za to, že kosovská otázka byla uznána za vnitřní záležitost Srbska), Makedonie byla dlouho považována za bezpečnou zemi s uspokojuvým vyřešenou národnostní otázkou. Možnost cestovat na Západ se dále zhoršila po zavedení schengenského systému. Zvyšující se počet ilegálních přechodů hranic, respektive zachycených občanů Makedonie, nakonec vedl k zavedení vízové povinnosti pro makedonské občany v listopadu 1998.

Na této migrační trase získaly zvláštní úlohu Teplice. Toto město se stalo hlavním východiskem pro ilegální překračování německé hranice. Makedonské cestovní kanceláře, které jen výjimečně prodávaly autobusové lístky do Prahy, Teplice ve svých linkách pravidelně uváděly. Cena lístku byla často vyšší než do podstatně vzdálenějších míst, pravděpodobně proto, že zahrnovala i další služby spojené s ilegálním přechodem, minimálně spojení s převaděčem.

“Zelená” česko-německá hranice nebyla pochopitelně přitažlivá pouze pro Albánce. Dostat se tudy do Německa se dlouhodobě pokoušeli ve velkém počtu občané Rumunska, Ukrajiny, Afghánistánu a průběžně i jiných států. Někteří Albánci

usazení v České republice se zapojili do pašování lidí přes hranice. Jednalo se pouze o malou část příslušníků albánské komunity u nás.

Zavedení vízové povinnosti zájem makedonských občanů o pobyt v České republice podle statistik ministerstva vnitra po roce 1998 postupně omezilo.² Můžeme předpokládat, že se v tom odráží i pokles zájmu makedonských Albánců. Rovněž mírně opadl zájem jugoslávských občanů (v jejichž počtu jsou zahrnuti kosovští Albánci);³ pravděpodobně se v tom odrazily změněné politické podmínky na Kosovu od roku 1999.

Nelze přesně určit, kolik Albánců v ČR dlouhodobě pobývá, poněvadž statistiky se pochopitelně vedou podle státní příslušnosti, nikoli národnosti. Můžeme provést nanejvýš hrubý a nepřesný demografický odhad. Mezi občany SR Jugoslávie, vedenými v roce 2001 jako dlouhodobě pobývající v České republice, jsou nejen Albánci, ale i Srbové, případně příslušníci dalších národností. Mezi občany Makedonie jsou kromě Albánců především Makedonci, případně další. Celkový počet občanů těchto dvou zemí, dlouhodobě u nás v roce 2001 pobývajících, činil 4.104 (3.269 ze SR Jugoslávie a 835 z Makedonie). Vynecháme-li nelegální pobyty, je to horní hranice odhadu.

Trvalý pobyt byl k roku 2001 přiznán celkem 2.067 osobám z obou zemí (1.658 ze SR Jugoslávie a 409 z Makedonie). Statisticky nejčastějším důvodem přiznání trvalého pobytu je sňatek s občanem České republiky, existují ovšem i výjimky, například v případě Bosny a Hercegoviny byly důvodem pro většinu udělených trvalých pobytů humanitární ohledy. Ty však hrály v případě SR Jugoslávie i Makedonie pouze okrajovou roli. Vzhledem k tomu, že Albánci jsou, co se týče manželství, nejuzavřenější skupinou z hlavních národních komunit bývalé Jugoslávie, pravděpodobně tvoří většinu do Česka přivdaných a přiženěných občanů SR Jugoslávie a Makedonie spíše příslušníci jiných národností než Albánci. Pro srovnání, z Albánie, kde je společenské prostředí – vzhledem k podstatně nižšímu vlivu náboženství - více otevřené vůči sňatkům s partnerem z jiné komunity, u nás v roce 2001 dlouhodobě žilo 141 osob, z toho pouze 44 (= 31%) s trvalým pobytem.

Dlouhodobě (s vízem nad 90 dnů) u nás v roce 2001 pobývalo celkem 2.037 občanů obou zemí (1.611 ze SR Jugoslávie a 426 z Makedonie). Můžeme předpokládat, že v této skupině budou mít Albánci významný podíl.

Vůči velmi zhruba určené velikosti albánské komunity u nás z doby před rokem 1989 (cca tisíc osob) můžeme předpokládat, že v současnosti tento počet nebude nižší,

² S povolením k trvalému pobytu a s vízem nad 90 dnů (dlouhodobý pobyt) pobývalo v ČR v roce 1998 celkem 1.291 občanů Makedonie, v roce 1999 pak celkem 1.091, v roce 2000 celkem 928 a v roce 2001 celkem 835 občanů Makedonie (Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 29).

³ S povolením k trvalému pobytu a s vízem nad 90 dnů (dlouhodobý pobyt) pobývalo v ČR v roce 1998 celkem 3.894 občanů SR Jugoslávie a v roce 1999 celkem 4.106. V roce 2000 to bylo celkem 3.680 a v roce 2001 celkem 3.269 občanů SR Jugoslávie (Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 28).

nýbrž vzhledem ke zvýšené přitažlivosti ČR pro Albánce z bývalé Jugoslávie spíše vyšší.

Pro odhad počtu Albánců v celkovém počtu občanů SR Jugoslávie a Makedonie trvale či dlouhodobě u nás pobývajících můžeme provést komparaci se zeměmi, které v pohledu migrací do ČR a společenského prostředí stojí SR Jugoslávii (Srbsku) a Makedonii nejbliže. Jsou jimi pravděpodobně Chorvatsko, případně Bulharsko. Z Chorvatska žije v posledních letech v ČR kolem dvou tisíc osob. Tento počet od roku 1998 průběžně mírně klesal, stejně tak tomu bylo i v případě Bulharska, SR Jugoslávie a Makedonie (pouze v případě SR Jugoslávie v roce 1999 počet vzrostl, což bylo očividně v přímém vztahu k válce s NATO v tomto roce). Občané Chorvatska dlouhodobě a trvale u nás žijící jsou pravděpodobně v naprosté většině Chorvaty (podle posledního sčítání tvoří Chorvaté více než 90% obyvatel Chorvatska). Můžeme pouze zhruba odhadnout, že počet Srbů ze Srbska může být vzhledem k příbuzným společenským podmínkám i vztahům k ČR podobný.

Podíl trvalých pobytů ve skupinách občanů z uvedených čtyř zemí pobývajících u nás od roku 1998 průběžně vzrůstal. V případě Chorvatska tvořil v roce 2001 ze zmiňovaných zemí nejvíce, 64%. V případě Bulharska činil 53% (v roce 2000 to bylo více, 57%), i když zde možná hrály svou roli mírně odlišné migrační trendy, neboť Československo/Česká republika byla pro Bulharsko mnohem tradičnější cílovou zemí než pro bývalou Jugoslávii a její nástupnické státy.⁴ Můžeme předpokládat, že v tomto rozmezí se mohl pohybovat i podíl trvalých pobytů v komunitě jugoslávských Srbů a Makedonců. V případě SR Jugoslávie činil podíl trvalých pobytů 51% a v případě Makedonie 49%. S jistou pravděpodobností můžeme předpokládat, že se do nižšího podílu trvalých pobytů promítala i mírně odlišná pobytová struktura albánské komunity.

Podíl trvalých pobytů mírně vzrůstal i v případě občanů Albánie nebo občanů většinově muslimské země, jež společenskými podmínkami zhruba odpovídá Kosovu, jakou je Turecko. V případě Albánie činil podíl trvalých pobytů v roce 2001 cca 31%, v případě Turecka cca 24%.⁵ V tomto rozmezí se může pohybovat i podíl Albánců z bývalé Jugoslávie s trvalým pobytem v ČR v rámci celkového počtu těchto Albánců u nás pobývajících.

Prostou soustavou rovnic můžeme při aplikaci výše uvedených čísel skupiny občanů Chorvatska, Bulharska, Turecka a Albánie na komunitu jugoslávských Albánců a Srbů získat údaje o značném rozpětí. Podle nich by se odhad počtu Albánců ve skupině občanů SR Jugoslávie pohyboval od 257 do 1.316, z toho 75 až 408 trvalých pobytů. Jedná se tedy o údaje o značném rozpětí. Výsledek vypočtený na základě údajů

⁴ Dokladem toho jsou místní názvy "Bulhar", "U Bulhara" apod. (pozn. aut.).

⁵ Všechny údaje viz: Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 28-31.

o občanech Chorvatska, aplikovaných na jugoslávské Srby (a ostatní), a údajů o občanech Turecka, aplikovaných na jugoslávské Albánce, se zdá být nejpřesnější.⁶ Společenské podmínky i migrační trendy si jsou v uvedených případech velmi blízké. Dále je třeba mít na paměti, že vzhledem k popsané atraktivitě území ČR je pravděpodobnější vyšší počet.

Pokud stejné údaje aplikujeme na Makedonii, získáme podobně nepřesné výsledky o značném rozpětí. Počet Albánců ve skupině makedonských občanů by se podle toho pohyboval v rozpětí od 116 do 380, z toho 28 až 118 trvalých pobytů. Pokud přitom na skupinu Makedonců použijeme údajů rovných skupině občanů Bulharska, výsledný počet Albánců by činil 116 až 153, z toho 28 až 47 trvalých pobytů.

Vycházíme-li z těchto výsledků, postavených ovšem na značně neúplných vstupních datech, dojdeme k závěru, že pravděpodobný počet Albánců z bývalé Jugoslávie dlouhodobě nebo trvale pobývajících v ČR činí cca 1.200 – 1.400 osob. Tyto počty neberou v úvahu eventuální rozdíl ve struktuře komunity Albánců původem z Kosova (jižního Srbska) a Makedonie, ani nemusejí odrážet skutečný počet Albánců zde v konkrétní dobu žijících. Zdá se totiž, že pro makedonské Albánce je ČR mnohem spíše tranzitním územím (796 občanů Makedonie zadržovaných v roce 2000 při pokusu o nelegální překročení hranic ČR, z toho 738 případů o pokus překročit hranici česko - německou a 51 pokusů překročit hranici česko - rakouskou).⁷ Můžeme důvodně předpokládat, že v tomto počtu tvoří velký podíl právě Albánci. Jedná se o osoby pobývající v ČR krátkodobě. Údaje jsou přitom k dispozici pouze pro případy neúspěšného pokusu o překročení hranice. Aktuální počet Albánců krátkodobě u nás pobývajících může být proto cca několik desítek.⁸

Na to, že je pro Albánce z Makedonie, v porovnání s Albánci z Kosova, ČR mnohem více tranzitní než cílovou zemí, ukazuje i vyšší procento držitelů živnostenského oprávnění ve skupině občanů Jugoslávie – 1500, což znamená, že 46% osob z této skupiny je držitelem živnostenského oprávnění. Ve skupině občanů Makedonie je toto procento znatelně nižší (28%, celkem 235 držitelů).⁹ Je velmi pravděpodobné, že tato čísla neodrážejí pouze odlišnou strukturu komunit

⁶ Pokud by byl podíl trvalých pobytů ve skupině jugoslávských Albánců roven podílu ve skupině občanů Turecka, tj. 24%, a podíl trvalých pobytů ve skupině jugoslávských Srbů (a ostatních) roven podílu ve skupině občanů Chorvatska, tj. 64%, soustava rovnic vypadá následovně:

$$\begin{aligned} 0,24x + 0,64y &= 1658 \\ x + y &= 3269 \end{aligned}$$

kde x je počet Albánců, y počet Srbů, 1658 celkový počet trvalých pobytů a 3269 celkový počet pobytů.

⁷ Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 216.

⁸ Přesnější odhad nelze udělat, vycházím z počtu možných cestujících autobusu. Teoreticky není vyloučena situace, kdy se celé osazenstvo autobusu připravuje na nelegální přechod hranice. Souběžně může do ČR přijet v jednom týdnu několik autobusů, ovšem situace, kdy by všichni příjezdějící cestující hodlali nelegálně překročit hranice, se mi zdá nepravděpodobná (pozn. aut.).

⁹ Rozdíl se ještě zvýrazní při porovnání počtu všech vydaných oprávnění: 1.926 oproti 301 (Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 110).

jugoslávských Srbů a Makedonců, nýbrž i odlišnosti ve skupině jugoslávských a makedonských Albánců (rozdíly mezi komunitami Srbů a Makedonců by jinak byly nepravděpodobně velké). Určitý počet Albánců v ČR dále pobývá na azylovém řízení. V roce 2001 bylo v ČR v azylovém řízení 111 občanů SR Jugoslávie a 88 občanů Makedonie.¹⁰ Není asi třeba pochybovat o tom, že většinu z nich tvořili Albánci, vezmeme-li v úvahu, že v tradičních cílových zemích bylo azylové řízení od počátku 90. let 20. století obvyklou strategií k získání trvalého pobytu. K celkovému počtu Albánců v ČR konečně musíme připočítat i Albánce původem z Albánie, třebaže ti podle všeho tvoří oddělenou komunitu. Počet občanů Albánie (v Albánii tvoří kolem 95% obyvatel Albánci) pobývajících v ČR dlouhodobě nebo trvale činil v roce 2001 celkem 141 osob. Počet Albánců (hlavně asi Albánců z bývalé Jugoslávie) s jiným státním občanstvím (např. německým, rakouským, chorvatským apod.) pobývajících v ČR nelze odhadnout, nebude však rozhodně příliš vysoký a neovlivní celkový odhad. Nejpravděpodobnější statistický odhad počtu Albánců u nás by mohl činit cca 1.600 – 1.800 osob trvale, dlouhodobě a krátkodobě zde pobývajících, včetně osob v azylovém řízení, v naprosté většině legálně.

V roce 1999 se počet Albánců u nás pobývajících náhle zvýšil díky výjimečné situaci. Vzhledem k nutnosti řešit humanitární katastrofu na Kosovu na jaře roku 1999 bylo rozhodnutím vlády cca 1.000 osob z Kosova (Albáncům) poskytnuto tzv. dočasné útočiště v České republice. Do ČR byli dopraveni v rámci celkem 10 humanitárních letů a umístěni v sedmi humanitárních střediscích zřízených pro tento účel (Zbýšov, Bruntál, Vidnava, Hulín, Hněvotín, Malá Morávka - Karlov, Seč) a ve třech detašovaných pracovištích MV zřízených k ubytování kosovských žadatelů o azyl (Havířov - Dolní Suchá, Kašava, Stráž pod Ralskem). Osoby umístěné na dočasném útočišti se začaly hromadně vracet již ve druhé polovině roku 1999. Všechna uvedená střediska byla následně uzavřena, s výjimkou humanitárního střediska Vidnava, kam byli soustředěni kosovští žadatelé o azyl z ostatních devíti, již uzavřených, humanitárních středisek a detašovaných pracovišť.

¹⁰ Cizinci v České republice. Foreigners in the Czech Republic. Praha, Český statistický úřad, 2002, s. 53.